

Янаў час

На Купалле, у час росквіту прыроды, на беларускай зямлі з'яўляюцца на свет Паэты. І гэта не толькі слаўны Янка Купала, але і яго папярэднікі — Ян Чачот (1796 — 1847) і Янка Лучына (1851 — 1897).

Паэтычны зборнік Я. Лучыны «Вязанка» пабачыў свет толькі праз шэсць гадоў пасля смерці аўтара ў Пецябургу ў 1903 годзе. І якраз гэтак выданне стала першай мастацкай кніжкай, выпушчанай у XX стагоддзі на беларускай мове. Своеасабліва «нягрупнасць» паэта была абумоўлена не столькі яго сціпласцю, колькі незаздрымным матэрыяльным становішчам і цяжкой хваробай, якія і сталі прычынай яго тагачаснай творчай дэпрэсіі. Прыкладна ў той жа час ён прызнаваўся ў адным з лістоў: «Ужо два гады я нічога не пішу». А журботная

Янка Лучына.

паэтка з Капыльшчыны Зося Манькоўская так ахарактарызавала свайго мінскага сабрата па пярэ: «Н. (Ян Неслухоўскі. — І. З.) — чалавек добрых памкненняў, але нешчаслівы, калека, са спаралізаванымі нагамі <...>. Хто ў такім няшчасці, як ён, думае яшчэ аб працы грамадскай, той мусі мець вялікае сэрца». Сучаснікі вельмі высока ацэньвалі талент паэта, скажам, польская паэтка Марыя Канапіцкая. Але былі і пэўныя агаворкі: «Неслухоўскі быў сапраўдным паэтам, але несучасным: новыя паэтычныя плыні зусім не аказвалі на яго ўплыў, яго настаўнікамі былі Міцкевіч, а перш за ўсё Сыракомля».

У пачатку XX ст. лёс творчай спадчыны Лучыны складваўся па-рознаму. З аднаго боку, літасціва, бо пабачыла свет «Вязанка» (1903), з другога, празмерна сурова. Так, у першым томе славуць «Беларусаў» (той жа 1903) Яўхіма Карскага такі ацэнкі лучынаўскім вершам: «Верш мастацкай вартасці не мае», «Даволі непісьменны ў адносінах арфаграфічных верш правільна апісвае бедную беларускую прыроду і ўтрымлівае разумныя пажаданні». Значна пазней у 3 томе «Беларусаў» (1922) акадэмік напіша пра спадчыну Лучыны мякчэй, але неспасрэдна спрычыніцца да нараджэння двух міфаў: 1) «Паэзія Неслухоўскага служыць толькі дапаўненнем творчасці Багушэвіча»; 2) «Мова Ів. Неслухоўскага ўжо больш чыстая, але верш яшчэ слабы ў адносінах рытму, часта ён мае сілабны характар».

Аднак брутальныя ацэнкі Я. Карскага не перашкодзілі пазітыўнаму ўплыву твораў паэта на суайчыннікаў. Паказальна,

што Якуб Колас звярнуўся да беларускамоўнай творчасці дзякуючы вершу Лучыны. Народны паэт прыгадваў: «Пра беларускую літаратуру я нічога не ведаў. Чуў толькі беларускія песні, якія, седзячы за калаўрогам, спявала мая мама. Першы беларускі твор, які я пачуў, быў верш Янкі Лучыны (Неслухоўскага) «Стары ляснік». Ён моцна мяне ўразіў <...> тым, што быў напісаны па-беларуску <...>, выклікаў упэўненасць самому напісаць нешта падобнае, не чуць не горш напісанага».

Жыццяпіс Яна Неслухоўскага небагаты на нейкія выключныя факты, таму звярнем увагу на паасобныя. Будучы пісьменнік нарадзіўся ў Мінску. Сям'я жыла ва ўласным доме на вуліцы Юр'еўскай, што месцілася на частцы сённяшняй Інтэрнацыянальнай (ад Леніна да Янкі Купалы). У тагачасным Мінску жыў калі-нікалі Беларускі Дудар В. Дунін-Марцінкевіч. На жаль, фактаў уплыву яго творчасці на паэзію будучага паэта Лучыны нам невядома.

Іншая справа з паўстаннем 1863 — 1864 г. Ёсць пакаленне Багушэвіча, да якога належаць Каліноўскі, Абуховіч, Тапчэўскі, і ёсць пакаленне Лучыны, прадстаўнікі якога, па словах паэта, «самую цудоўную старонку айчынай гісторыі» «апошняя намаганне прыгнечанага народа, здзейсненае з мэтай сцінуць ненавіснае, прыніжальнае ярмо» перажылі ў маленстве, калі яны не маглі быць неспасрэднымі чыннымі ўдзельнікамі, бо ім была наканавана роля, скажам так, эмацыянальных сведкаў.

Ян Неслухоўскі ведаў пра многае, гора перажываў тагачасны падзеі, што пазней дазволіла яму выступіць у якасці гісторыка паўстання на Міншчыне

ў выдадзеным у Кракаве ў 1889 годзе абразку «3 крывавага дзён», падпісаным крыптанімам *S. У нарысе было зафіксавана і паўночнае ззянне ў снежні 1862 года, калі маразы даходзілі да 30°, і «адсутнасць згоды і сапраўднай бескарэспандыўнай любасці да краю» ў грамадстве Міншчыны, і тое, што «жыхары Мінска, асабліва маладзё, горача ўспрынялі паўстанне» і многае іншае. Трэба прачытаць гэты твор, каб атрымаць уяўленне, што ж сапраўды адбылося тады і як тыя падзеі адгукнуліся ў нашай гісторыі. Сам творца быў перакананы, што калі б адкрылася яго аўтарства для расійскіх уладаў, яго несумненна чакала б Сібір.

Бура мінула, пакінуўшы ў трапяткім сэрцы падлетка няздзейсненую мару пра гераічныя ўчынкi. Але трэба было жыць далей. У 1865 годзе Ян паступае адразу ў 3 клас Мінскай гімназіі. Цікава, што, будучы гімназістам, ён пачаў збіраць творы беларускага фальклору. У «Матэрыялах для изучения быта і языка рускага населяння Северо-Западнага края» (СПб., 1887) змешчана запісаная «учеником VI кл. Минской гимназии Неслуховским» дзіцячая песня. Гімназія была закончана з пахвальным лістом у 1870 годзе.

А з восені 1871 па верасень 1877 года Неслухоўскі быў студэнтам Пецябуржскага тэхналагічнага інстытута.

Пра гады вучобы амаль нічога невядома. Аднак я адшукаў цікавае і верагодна невыпадковае супадзенне пэўных фактаў яго біяграфіі з жыццяпісам яго равесніка рэвалюцыянера-народніка Сяргея Сінягуба (1851—1907). Ён таксама спачатку вучыўся ў Мінскай гімназіі, а затым з 1871 года стаў студэнтам таго ж Пецябуржскага тэхналагічнага інстытута Калі ўлічыць гэтыя акалічнасці, было б дзіўным, каб яны не былі знаёмы паміж сабой. Ва ўсякім

разе, тэма магчымых сувязяў Сінягуба з Лучынам мне ўяўляецца перспектыўнай.

Атрымаўшы дыплом інжынера-тэхнолага, Неслухоўскі па непацверджаных звестках служыў на чыгуначных складах у Тыфлісе ў перыяд з 1877 па 1879 год ці нават па 1886 год. На мяжы 1879 — 1880 гадоў яго напаткала няшчасце: ён раптоўна быў спаралізаваны, а лячэнне не дало магчымасці абыходзіцца без мыліц. Уявіце сабе маладога чалавека, якому не было і 30 гадоў, у такім стане. А тады ж не было ні інтэрнэту, ні тэлебачання, ні радыё. Жыццёвая драма, аднак, не зламала Неслухоўскага, але змусіла застацца ў Мінску, дзе ён да канца дзён служыў у адміністрацыі Лібава-Роменскай чыгункі.

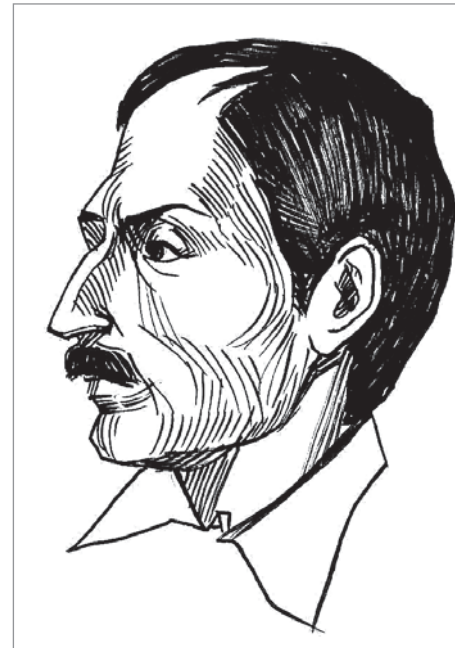
Максім Багдановіч пісаў: «<...> Паміж твораў Неслухоўскага няма пісьменніцкіх выкідышаў, каторыя так нярэдка цяпер. Талент яго ўстаў перад чытачамі ва ўвесь свой рост». Лырыку Лучыны характарызуе эмацыянальнасць, меладычнасць, пейзажнасць, якія адным з першых адзначыў Максім Гарэцкі: «Родную прыроду Неслухоўскі першы апісаў з асаблівай паэтычнай мяккасцю, з беларускім лірызмам».

Да нас дайшло ўсяго 14 беларускіх арыгінальных вершаў паэта. У 3-томнай «Анталогіі беларускай паэзіі», якая па азначэнні ўтрымлівае ўсё лепшае, з 14 беларускіх вершаў Лучыны змешчана 9. Вось такі на рэдкасць высокі працэнт якаснай паэтычнай прадукцыі, пра што гаварыў яшчэ Багдановіч. Большасць вершаў стала класікай нацыянальнай паэзіі канца XIX ст.

Дыямент паэзіі Лучыны — польскамоўная паэма «Паліяўнічыя акварэлікі з Палесся». Задойга да Коласа і Мележа тут было апаэтызавана Палессе. Лучынава творчая спадчына дайшла да нас не ў поўным аб'ёме. І ў жыццяпісе паэта няма таямніц і загадак. Пра гэта якраз і гаварыў нястомны шукальнік літаратурных скарбаў Генадзь Кісялёў: «Аўтографу мастацкіх твораў выдатнага пісьменніка эпохі Янкі Лучыны амаль не захавалася. Сярод многіх легенд... ёсць таксама легенда аб існаванні выдання Лучынавай «Вязанкі» 1891 г.».

Ёсць нешта містычнае ў тым, што Г. Кісялёў знайшоў вечны спачын на Кальварыйскіх могілках. Там жа, на Кальварыі, побач з братам і сястрой быў пахаваны і Янка Лучына. На карце сучаснага Мінска можна адшукаць вуліцы Яна Чачота ў мікрараёне Брылевічы і Янкі Лучыны — у Лошыцы. На жаль, большасць жыхароў сталіцы, як і насельнікі гэтых вуліц, маюць вельмі прыблізнае ўяўленне пра тое, хто гэта быў. А трэба прызнаць, што і Ян Чачот, і Янка Лучына нямаюць зрабілі для Беларусі. І за гэта мы, нашчадкі, павінны быць ім глыбока ўдзячнымі.

Ігар ЗАПРУДСКІ

Ян Чачот.